

УДК 355.1-053.18“364”-047.24+069.8

© *Тетяна ПШЕНИЧНА*

**АНАЛІЗ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОЛЬ
ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВИЯВЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ПРО ЗАГИБЕЛЬ
ЗА 2015 РІК**

Узагальнюються результати науково-дослідницької діяльності зі встановлення доль загиблих військовослужбовців та виявлення документів про їхню загибель у 2015 р. Аналізується пошукова робота науковців музею, виокремлюється питання про необхідність такої діяльності для сучасного суспільства. Розглядаються напрями і методи пошукової роботи, які застосовуються під час дослідження долі загиблих воїнів та виявлення документів про загибель, а також програми гуманітарно-пошукової діяльності, яку проводить музей.

Ключові слова: історична пам'ять, лист-запит, Національний музей історії України у Другій світовій війні.

Події Другої світової війни, які нестримно віддаляються від сучасників, залишаються незнищеним відбитком величезного болю і незбагненого героїзму людини в пам'яті кожного народу – учасника тієї битви. Демографічні втрати України у війні, які становлять понад 13 млн життів, поставили націю на другий щабель трагічного «п'єдесталу» обліку загиблих, зниклих безвісти та померлих під час цієї катастрофи. Навіть сімдесят років післявоєнного періоду, позначених іншими локальними війнами та збройними конфліктами, не змогли загоїти рани пам'яті та викреслити (або применшити) необхідність дослідження історії Другої світової війни.

«Воєнне» протистояння з «братнім» народом, що вирує на Сході України вже другий рік, спонукає науковців переглянути усталений формат вивчення

світового конфлікту 1939 – 1945 рр. Політика «вибірковості пам'яті», поширена в пострадянському просторі, у контексті якої замовчувалися незручні теми щодо причин і кількості втрат у збройних силах, долі військовополонених і т.зв. «зниклих безвісти» воїнів, національного забарвлення руху Опору в боротьбі з тоталітаризмом тощо, стала підставою для взаємної ворожості двох народів.

Діяльність Національного музею історії України у Другій світовій війні пов'язана безпосередньо з питаннями аналізу та оприлюднення причин і наслідків кривавої бійні першої половини ХХ ст., а також збереження історичної пам'яті про воїнів, які віддали свої життя для припинення війни. У світлі нинішніх подій на Сході України особливо болісно сприймається бойове зіткнення нащадків колишніх однополчан, які пліч-о-пліч стояли проти спільного ворога – нацизму.

Листи, що надійшли до Музею впродовж 2015 р. із запитаннями про події та долю учасників Другої світової війни, рельєфно продемонстрували необхідність подальших досліджень з цієї теми задля майбутнього. «Я знаю, що зараз іде війна, гинуть люди, пропадають безвісти, – написала Н.І. Хлопова. – Але таке вже було... Я хочу дізнатися, де могила мого батька Івана Михайловича Плескача, який пропав безвісти восени 1943 р. Кожна родина завжди нестиме пам'ять про своїх рідних» [1].

Відомий вислів «історія повторюється» стає реальним за однієї умови: якщо урок саме цієї «історії» суспільство не засвоїло, воно мусить вивчати його знову. Лише розкриваючи та визнаючи і ганебні вчинки, і гідні шани дії своєї держави, можна позбавитися від застарілих «наживів» та впевнено рухатися в майбутнє, оминаючи одні й ті ж самі ями на своєму шляху.

Від 2007 р. на адресу Меморіального комплексу надійшло 7 677 листів-запитів щодо встановлення доль бійців, загиблих у роки Другої світової війни. У зверненнях 2015 р., відправлених авторами різного віку з багатьох куточків світу, повторюються схожі за змістом слова: «Поки я живий, хочу дізнатися про долю свого родича», «Ви остання надія у встановленні істини трагічної долі нашого діда», «Я хочу дізнатися, як склалася доля мого батька...» тощо [2, 3, 4].

Мета цієї статті – аналіз та зведення результатів науково-дослідницької діяльності зі встановлення доль загиблих військовослужбовців, зокрема виявлення документів про їхню загибель у 2015 р. у рамках історико-соціологічного дослідження «Щодо питання історичної пам'яті про війну в Україні» Національного музею історії України у Другій світовій війні.

Підґрунтям для написання дослідження стали листи-запити громадян, що надійшли до Музею впродовж 2015 р. У запропонованій науковій розвідці проаналізовано пошукову роботу науковців Музею, а також наголошено на необхідності продовження дослідницької роботи в цьому напрямі для сучасного суспільства.

Аналіз пошуково-дослідної практики за 2015 р. проводився за кількісними та якісними показниками, які охоплювали характеристику запитів за видами,

авторством, шляхами надходження та тематикою питань. Окремо розглянуто напрями і методи пошукової роботи, які застосовуються під час дослідження долі загиблих воїнів та виявлення документів про загибель, а також програми гуманітарно-пошукової діяльності, яку проводить Музей.

1. Загальна характеристика запитів

1.1 Запити, які надійшли впродовж 2015 р. на адресу Музею, можна репрезентувати як тематичні, генеалогічні, соціально-правові та непрофільні.

У тематичних запитах виокремлюються питання за певною темою, наприклад: підтвердження факту участі бійця у війні; встановлення особових даних воїна; дослідження бойового шляху полеглого або його військової частини; пошук місця загибелі або упокою військовослужбовця тощо. Це найбільш кількісна категорія запитів у комплексі звернень.

Група запитів соціально-правового характеру є другою за обсягом і складається з листів, у яких порушуються питання про соціальний захист громадян, отримання певних пільг відповідно до законодавства України та інших держав. Такі листи надходять насамперед із військкоматів, управлінь Пенсійного фонду та соціального захисту громадян, юридичних організацій, а також від фізичних осіб.

До генеалогічних запитів належать листи, у яких автори звертаються за наданням інформації про свого родича для встановлення родинних зв'язків, відновлення історії сім'ї та роду. Часто відомості, виявлені в документах про загиблих, стають чи не єдиним ланцюжком між минулим і сучасним поколіннями однієї родини, яка була розірвана війною. Кількість листів із запитаннями генеалогічного характеру, направлених до Музею, незначна, проте щороку збільшується.

Звернення із запитаннями, які не відповідають профілю науково-дослідних відділів Меморіального комплексу, зараховуються до непрофільних запитів. Такі листи становлять найменшу кількість кореспонденції на адресу Музею. У відповідях на такі запити співробітники Меморіалу рекомендують інституції, до яких потрібно звернутися за допомогою в з'ясуванні відповідного питання.

1.2. Класифікувати запити, у яких міститься інформація про долю учасників війни, можна й за адресантами.

За категорією «службові запити» в 2015 р. до Музею надійшли листи від Міністерства оборони України, Міністерства регіональної політики України, судових органів різних рівнів, Управління Пенсійного фонду України, Управління праці та соціального захисту населення України, обласних та районних військкоматів, адміністрацій сільських рад тощо.

Окремо можна вирізнити запити від фізичних або юридичних осіб, а також від українських та іноземних громадян.

До запитів від юридичних осіб, які звернулися до музейних співробітників у 2015 р., належать не тільки «службові», а й ті, що надійшли від державних та

громадських архівів, музеїв, пошукових організацій, ветеранських спілок тощо (див. табл. 5).

Запитувачі фізичні особи – це родичі та близькі загиблих воїнів, а також пошуковці, публіцисти, які збирають інформацію про події війни та її учасників (див. табл. 6).

Іноземні громадяни, які шукають відомості про учасників та події Другої світової війни, звертаються безпосередньо до музейних науковців як «фізичні» особи, а також через офіційні «юридичні» установи, діяльність яких пов'язана з науково-пошуковою спеціалізацією Музею (див. табл. 3).

1.3. Запити також можна систематизувати за шляхом надходження: надані поштовим листом, електронною поштою, телефоном-факсом або у формі анкети, яку запитувач заповнює безпосередньо в Музеї. У виняткових випадках (через стан здоров'я, похилий вік запитувача) запит приймається телефоном. Так, у 2015 р. отримано 524 листи поштою, заповнено 207 анкет, передано електронною поштою 26 запитів, телефоном – 3.

2. Кількісний аналіз запитів

У 2015 р. співробітники науково-дослідного відділу з питань військових втрат України та історичної пам'яті опрацювали 760 запитів, із них у I кварталі – 216, у II – 214, у III – 169, у IV – 161. Зіставляючи ці дані з минулим роком, можна помітити, що їхня кількість зросла, однак у порівнянні з 2010 – 2013рр. ця цифра набагато нижча (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість запитів								
2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
462	667	876	1 061	1 052	1061	1150	589	760

Незначне зростання кількості звернень до Музею із запитаннями про події 70-річної давнини в умовах суспільно-політичної нестабільності в Україні демонструє, з одного боку, стійку зацікавленість цією темою, а з іншого – початок болючого процесу усвідомлення необхідності трансформації «культури історичної пам'яті про війну», який розгортається на різних рівнях громадянського суспільства.

У порівнянні з 2009 – 2013 рр. відносно невисокий рівень зацікавленості населення учасниками й подіями Другої світової війни пояснюється доволі складною внутрішньополітичною обстановкою в країні, яка склалася через трагічні події на Донеччині та Луганщині в минулому році. Деякі запитувачі, які дісталися до Києва з непідконтрольних українській владі територій, власноруч подавали анкети на пошук і у приватній бесіді пояснювали, що у них немає можливості надіслати листа поштою, адже місцева «нова адміністрація» не

дозволяє звертатися до українських державних структур із запитом. Ці та інші обставини, які розглядатимуться нижче, стали причиною зменшення кількості запитів, проте не зменшили зацікавленості суспільства з означеної теми.

2.1. Основний зміст запитів

Звернення до Музею можна характеризувати за тематикою та напрямками пошуку (див. табл. 2).

Сутність запитань, з якими зверталися запитувачі в 2015 р., майже не змінилася порівняно з попередніми 2013 – 2014 рр., проте помітна різниця у відсотковому співвідношенні запитів різного характеру за цей же період.

Згідно із представленими даними, майже вдвічі зменшилася кількість тих, хто має право користуватися пільгами (п. 2): безпосередні учасники війни 1941 – 1945 рр. та їхні дружини, громадяни, які втратили годувальника під час тих подій, «діти війни» тощо. Це пояснюється дією природного вікового чинника, а також змінами в географії запитів (див. табл. 3).

Майже втричі збільшився обсяг звернень громадян із метою емігрувати з України до Польщі та Німеччини. Причину такого рішення можна пояснити суспільно-політичною ситуацією всередині країни.

Таблиця 2

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	
Питання	у %	у %	заяв	у %
1. Пошук будь-якої інформації про загиблого для сімейного архіву	22,7	16,3	167	22
2. Надання інформації для оформлення пільг родині загиблого, у тому числі:	16,6	16,9	63	8,3
- підтвердження участі у бойових діях			31	
- підтвердження факту загибелі, надання копії сповіщення			24	
- установлення або підтвердження призову			8	
3. Підтвердження факту евакуації, проживання родини воїна на певній території та повернення звідти (Клеймс Конференс)		0,7	18	2,4
4. Установлення особових даних загиблого воїна (уточнення ПІБ загиблого, дати народження, національності, військового звання, надання фото бійця)	0,6	1,4	10	1,3
5. З'ясування номера та місця дислокації військової частини, у якій служив розшукуваний	0,9	1,4	7	0,9

6. Надання інформації для увічнення пам'яті загиблого (викарбування прізвища на меморіальній плиті, відвідування могили), у тому числі:	52,9	45,0	248	32,6
- пошук місця загибелі або місця поховання, перепоховання (запити від рідних)			229	
- підтвердження місця поховання (запити від рідних)			26	
- для виправлення помилки в ПІБ загиблого на могилі			2	
- надання інформації про військові поховання та воїнів, похованих на території міста			7	
- пошук адреси родичів загиблого бійця для запрошення на урочисте перепоховання останків воїна			4	
7. Генеалогічне дослідження для відновлення родинних стосунків	1,2	5,1	42	5,5
8. Бойовий шлях загиблого воїна або військової частини	1,1	4,0	7	0,9
9. Наявність нагород у військовослужбовця	0,5	1,2	9	1,2
10. Військова служба учасників війни, які залишилися живі або служили в післявоєнний час (підтвердження призову воїна, надання довідки про демобілізацію, проходження військової служби після війни на територіях інших держав, бойовий шлях ветерана, доля фронтовика після війни)	1,7	4,0	15	2
11. Надання інформації про учасника війни для еміграції його родичів	0,2	0,3	6	0,8
12. Надання інформації про бойові дії на певній території	0,2	0,3	4	0,5
13. Надання інформації для доповнення головної та створення виставкових експозицій Музею	0,3	2,0	125	16,5
14. Для створення друкованих мартирологів, місцевих Книг пам'яті	0,1	0,5	31	4,1
15. Непрофільні (про долю цивільних громадян, внесення змін у воєнні документи тощо)	0,7	0,9	8	1
Усього	100%	100%	760	100%

Разом із тим постали запитання нової площини – долі евакуйованих громадян під час війни (п. 3).

У рамках цієї проблематики до Музею (через Єврейську Раду України) звернулися представники Всесвітньої організації Клеймс Конференс (Комісія з єврейських матеріальних позовів до Німеччини), яка за дорученням уряду цієї країни займається розподілом допомоги жертвам нацизму. «Ми звертаємося до вас за допомогою в отриманні інформації щодо переслідувань, що пережила певна особа, яка стала жертвою нацизму. Просимо Вас перевірити факт проживання заявника (прізвище) та його родини у н.п. (назва), місце проживання до евакуації, факт від'їзду в евакуацію та повернення назад. Ця інформація є вкрай важливою для вирішення того, чи буде надана компенсація цій літній людині» [5]. Незважаючи на те, що відповідних матеріалів, зокрема списків та напрямів руху евакуйованих громадян, у Музеї немає, науковці надають відповідь на підставі наявних документів.

Так потрібно було підтвердити або спростувати ствердження Лариси Михайлівни Шнайдерман (1935 р.н.) про те, що до початку німецько-радянської війни вона мешкала в м. Києві, з якого в 1941 р. евакуювалася разом із матір'ю, а в 1945 р. повернулася назад. Додатково жінка вказувала ім'я батька, а також надала інформацію про те, що він зник безвісти на фронті [6]. У результаті проведеної роботи співробітники Музею знайшли Іменний список безповоротних втрат військовослужбовців Кіровського РВК м. Києва з відомостями про батька запитувачки – червоноармійця Михайла Меєровича Шнайдермана, 1904 р.н., призваного на фронт Петрівським РВК м. Києва у 1941 р. Із фронту він не повернувся. У 1946 р. Управлінням з обліку втрат рядового та сержантського складу Радянської армії (м. Москва) Михайла Меєровича Шнайдермана зарахували зниклим безвісти в листопаді 1943 р. Сповіднення з таким формулюванням було видане дружині полеглого – Софії Аронівні Херсонській, яка мешкала за адресою: м. Київ, вул. Михайлівська, буд. 17, кв. 6.

Таким чином, завдяки цьому документу були підтверджені факти проживання родини в Києві до війни та після повернення з евакуації.

Значно зростає цифра у графі «надання інформації для створення або доповнення експозиції Музею», що пов'язано з пошуком матеріалів про учасників Другої світової для нових проектів, розроблених у Меморіальному комплексі, які на виставковому рівні фіксують і відображають нинішні події у країні. Долі сучасних захисників української землі нерозривно пов'язані з життєвими шляхами їхніх дідів та прадідів – учасників війни 1939 – 1945 рр.

2.2. Географія запитів

Систематизувати запити за країною адресантів можна за двома напрямками: від мешканців пострадянських держав та громадян інших країн, зокрема європейських та північноамериканських.

За даними таблиці 3, у 2015 р. до Музею зробили запити громадяни 7 (з 15) колишніх радянських республік. Невеликий аналіз розкриває цікаву картину: у 2007 р. із запитом звернулися мешканці лише України та Росії, у 2008 – 2009 рр. –

почали надсилати листи з Білорусі, держав Центральної Азії (Казахстану й Узбекистану) та Закавказзя (Вірменія), з 2010 р. – долучилися й Прибалтійські країни (Естонія). Максимальна кількість запитів надійшла в 2013 р. – з 8 пострадянських держав, а у 2015 р. – із 7. Значна кількість звернень від громадян цих країн свідчить про зростання авторитету Меморіалу серед подібних установ, а також про досить високу оцінку його науково-дослідницької діяльності.

Крім мешканців колишніх республік Радянського Союзу, до Музею звертаються громадяни європейських країн, США, Канади та Ізраїлю. Таким чином, географічний спектр запитів, як і раніше, залишається широким.

Найбільше звернень, як і в попередні роки, надійшло від мешканців України та Росії. Водночас обсяг листів із Росії дещо знизився порівняно з «мирними» 2012 – 2013 рр., проте значно збільшився відносно минулого року. Потрібно зазначити, що більшість запитів від населення Російської Федерації надійшло через Службу розшуку Товариства Червоного Хреста та від деяких громадян.

Окремою графою в таблиці знову виділені запити від мешканців Криму. Зауважимо, що серед них лише один лист від родичів загиблого кримчанина, інші – від пошуковців, які займаються перепохованням останків бійців Червоної армії, знайдених на території Кримського півострова або інших територій. Пошуковці звертаються з проханням надати інформацію про родичів загиблого на підставі документів, які зберігаються в Музеї.

Таблиця 3

Країна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р.
	у %	у %	у %	кількість	у %
Україна*	82,6	68,7	71	551	72,5
Росія*	14,5	18,5	9,3	104	13,7
США*	0,3	0,2	0,3	7	0,9
АР Крим			1,9	5	0,7
Білорусь	0,8	0,6	0,5	5	0,7
Казахстан	0,6	0,3	0,5	3	0,4
Ізраїль		0,9		2	0,3
Канада		0,1		2	0,3
Молдова		0,1		2	0,3
Латвія				1	0,1
Грузія	0,1	0,1		1	0,1
Іспанія				1	0,1
Італія				1	0,1
Угорщина*				1	0,1

Узбекистан	0,3				
Азербайджан		0,1	0.2		
Киргизстан	0,1	0,2	0.2		
ФРН	0,6	0,2	0.3		
Туркменістан			0.2		
Франція*			0.2		
Польща	0,1	0,1			
Чехія*		0,1	0.2		
Румунія		0,1			
Швейцарія		0,1			
Без зазначення країни (e-mail, Червоний Хрест)		9,6	15.3	74	9,7
Усього	100%	100%	100%	760	100%

* З урахуванням запитів через Товариство Червоного Хреста України

На жаль, неможливо повністю відтворити географію запитів, адже в 10% звернень не вказується конкретна зворотна адреса. Запитувачі, які надсилають лист електронною поштою, не завжди вказують інформацію про країну проживання. Крім того, не всі співробітники Служби розшуку Товариства Червоного Хреста зазначають назву держави, з якої до них направлено запит на пошук. Так, у 2015 р. через Товариство Червоного Хреста до Музею надійшло загалом 156 звернень від громадян України, Росії, Ізраїлю, США, Канади, Угорщини, проте 58 запитів залишилися без зазначення країни запитувача.

Демографічний аналіз запитів від громадян нашої країни засвідчив, що найактивнішими в пошуку, як і в попередні роки, є мешканці Києва та Київської області (див. табл. 4).

Таблиця 4

Назва областей України	Кількість запитів у % 2013 р.	Кількість запитів у % 2014 р.	Кількість запитів у 2015 р.	Кількість запитів у % 2015 р.
АР Крим	2,4	-	5	0,9
Вінницька	2,1	3,1	14	2,5
Волинська	1,4	0,7	3	0,5
Дніпропетровська	2,7	2,4	11	2,0
Донецька	7,6	4,8	5	0,9
Житомирська	1,4	2,6	2	0,4
Закарпатська	-	-	-	-
Запорізька	1,9	4,6	10	1,8

Івано-Франківська	0,3	0,5	2	0,4
Київська	9,2	8,1	39	7,0
Кіровоградська	0,6	2,2	8	1,4
Луганська	4,2	1,9	1	0,2
Львівська	1,5	1,7	18	3,2
Миколаївська	1,6	3,1	4	0,7
Одеська	2,0	2,6	6	1,1
Полтавська	3,9	2,9	28	5,0
Рівненська	0,8	0,7	2	0,4
Сумська	3,0	3,6	11	2,0
Тернопільська	0,1	0,5	3	0,5
Харківська	3,9	3,3	4	0,7
Херсонська	0,6	2,4	5	0,9
Хмельницька	1,9	1,4	7	1,3
Черкаська	2,2	6,5	13	2,3
Чернівецька	-	0,7	11	2,0
Чернігівська	2,5	1,7	15	2,7
м. Київ	42,2	38	329	59,2
Усього	100%	100%	556	100%

Таблиця неприховано демонструє факт зменшення кількості запитів від жителів Донецької та Луганської областей порівняно з минулим роком більш ніж у п'ять і дев'ять разів, а в зіставленні з 2013 р. – відповідно в дев'ять і двадцять разів.

2.3. Співпраця з державними і громадськими організаціями України та інших держав

Широкий спектр установ, які звернулися із запитом до Музею в 2015 р., а також кількість звернень від цих організацій проілюстровано в таблиці 5.

Таблиця 5

Назва організації	Кількість запитів
Військкомати України	37
Військкомати Білорусі	1
Органи державної реєстрації актів цивільного стану України та Молдови	2
Управління Пенсійного фонду України	12

Управління праці та соціального захисту населення України та Росії	4
Служба розшуку Товариства Червоного Хреста України	156
Міністерство регіональної політики України	2
Єврейська Рада України	18
Державні архіви України	1
Всеукраїнська громадська організація «Закінчимо війну»	27
Судові, адвокатські установи України	1
Органи місцевого самоврядування України	6
Ветеранські організації України	2
Пошукові об'єднання та спілки	3
Телепередача «Чекай на мене»	1
Наукові співробітники НМІУДСВ	125
Усього	398

Найбільше запитів надійшло через громадські, пошукові та ветеранські організації, зокрема від Служби розшуку Товариства Червоного Хреста України, військкоматів України, пошукових спілок та загонів.

Упродовж кількох років члени пошукового клубу «Патріот» (м. Керч) неодноразово зверталися до науковців Музею з проханням підтвердити особові дані про полеглих воїнів, останки яких були знайдені під час пошукових рейдів у місцях боїв, та віднайти відомості про їхніх родичів.

Так, у червні 2015 р. на території Гатчинського району Ленінградської області були підняті останки старшини Терентія Івановича Лугини [7], уродженця с. Степанівка Ємільчинського району Житомирської області. У результаті спільно проведеного пошуку вдалося встановити місце проживання родичів загиблого – с. Дягове Менського району Чернігівської області. Перепоховання полеглого воїна відбулося 3 жовтня 2015 р. у рідному с. Степанівка Житомирської області.

Під час іншого рейду пошуковців у районі с. Гладке Тосненського району Ленінградської області було знайдено місце падіння літака Іл-2, серед решток якого підняли й останки загиблого льотчика – молодшого лейтенанта Михайла Миколайовича Мішина, уродженця Чистяківського району Сталінської (нині Донецької) області, призваного на фронт Макіївським РВК [8]. Перепоховання воїна відбулося 2 травня 2015 р. на міському кладовищі в м. Нікольське (Ленінградська область, РФ).

На початку грудня 2015 р. були підняті останки 137 бійців, загиблих під час Керченсько-Феодосійської десантної операції 1941 – 1942 рр. На дивом збереженому аркуші солдатського медальйона вдалося прочитати прізвище одного з полеглих військовослужбовців – червоноармійця Стефана Івановича Стойчева, 1917 р.н., уродженця Запорізької області [9]. У ході розшуку родичів воїна науковці знайшли документи – сповіщення про загибель та алфавітну книгу

обліку виданих похоронок з адресою сім'ї загиблого. Пошуковці встановили, що у бійця не було дітей, тому на ритуальне прощання з полеглим запросили непрямих нащадків Стойчева. На церемонії перепоховання, яка відбулася 29 грудня 2015 р., були присутні племінник та двоюрідний онук С. Стойчева. Чоловіки разом із пошуковцями подякували всім бійцям, які віддали свої життя у війні з нацизмом, і провели їх в останню путь словами: «Нарешті для Вас війна закінчилася...».

У 2015 р. пошуковці науково-дослідного відділу опрацювали 125 звернень від колег – співробітників науково-експозиційних відділів Музею, які впродовж року також зверталися із запитом про пошук документів на загиблих воїнів для поповнення основної експозиції, створення нових тематико-реліквійних виставок та видання друкованих пам'яток про події війни.

Знайдені пошуковцями матеріали були використані:

у виставкових проектах:

- «Концтабір Аушвіц – український вимір. Дослідження, документи, свідчення». Створений до 70-річчя визволення нацистського концтабору Аушвіц-Біркенау та Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту;
- «Етнічний терор як вияв тоталітаризму. Документальні свідчення». Виставка відбулася під час міжнародного відкритого семінару «Спокуса пропаганди і масові вбивства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.» ;
- «Родинна пам'ять про війну: Збережено»;

у музейних виданнях:

- «Воины-таджикистанцы в боях за освобождение Украины в годы Великой Отечественной войны» (рос. мовою). Книжку розробленою спільно з Посольством Республіки Таджикистан в Україні;
- «Україна. Війна. Власна Пам'ять»;
- для створення бази даних «Українці-матросовці» тощо.

3. Напрями пошукової роботи в 2015 р.

Пошук інформації, порушений у запитах, вимагає опрацювання певних архівних джерел та застосування відповідної методики документального аналізу.

Усі документи, за якими проводився облік втрат військовослужбовців і завдяки яким відповідно надається інформація про долю воїнів, можна розділити на два види: «первинні» – донесення про безповоротні втрати військових частин, документи госпіталів та медсанбатів, документи щодо військовополонених та «вторинні» – іменні повідомлення, що надходили від військових частин до місцевих військкоматів для інформування родин полеглих солдатів та офіцерів, алфавітні книги обліку загиблих, іменні списки зниклих безвісти тощо. Первинні архівні джерела нині зберігаються на території Росії: у ЦАМО РФ, РДВА, Архіві військово-медичних документів тощо. Вторинні архівні джерела, починаючи з 2007 р., були передані до Національного музею історії України у Другій світовій війні і склали основу Документального фонду з обліку людських

військових втрат нашої країни. Фонд щорічно поповнюється і на сьогоднішній день налічує 9 615 архівних справ, які містять близько 3 млн персональних документів щодо загиблих або зниклих безвісти воїнів, призваних на фронт військкоматами України, а також відомості про військові поховання на території нашої країни.

Велика частина документів, які стосуються подій Другої світової війни, зберігається в державних архівах і музеях України і Росії, проте значна частина такої інформації знаходиться в установах інших учасників війни – Німеччини, Польщі, Норвегії тощо. І «первинні», і «вторинні» документи стають основною базою під час проведення пошуку.

Пошукову роботу можна представити за такими напрямками:

3.1. Надання будь-якої інформації

Листи з проханням знайти «будь-яку інформацію» складають найбільшу частину запитів. З такими запитаннями звертаються, як правило, діти зниклих безвісти або ті родичі загиблих бійців, які розпочали вивчення історії своєї родини. Полтавчанка Н.М. Тонишева, правнучка загиблого на війні бійця, написала в листі: «Звертаюся до Вас із вкрай важливим для моєї родини проханням – розшукати бодай якусь інформацію про мого прадіда Федора Івановича Литвишка, зниклого безвісти в роки Великої Вітчизняної війни. Це не питання якихось пільг чи будь-якої іншої матеріальної вигоди... Єдиний рушій у цих пошуках – це бажання розказати моїй бабусі Світлані Федорівні про долю її батька. Батька, якого їй не довелося знати...» [10]. На превеликий жаль, на цей запит науковці не змогли надати позитивної відповіді. Пояснень цьому забагато – це і відсутність повного обсягу матеріалів про безповоротні втрати, і розпорошеність збережених документів з обліку загиблих по різних архівах (і країнах), і загальні недоліки в питаннях реєстрації військовослужбовців та збереженні архівних джерел воєнного часу.

По кожному запиту на таких воїнів проводиться складна дослідницька робота, яка передбачає глибокий аналіз документів, зіставлення інформації та доказ результатів. Встановлення долі хоча б одного зниклого безвісти стає справжньою перемогою над забуттям.

До науковців звернулася донька зниклого безвісти Ємельяна Тимофійовича Воліка з проханням «допомогти, по можливості, відшукати хоч якісь відомості» [11]. Запитувачка лише знала, що батько був призваний у липні 1940 р. Дарницьким РВК м. Києва. Результат пошуку з цього запиту здивував навіть співробітників.

З'ясувалося, що Ємельяна шукав ще його батько Тимофій Тимофійович Волік. Після завершення війни, у 1949 р., він звертався до Сатанівського РВК Кам'янець-Подільської області з анкетною, у якій указав усі відомі йому дані – де народився син, звідки був призваний, звання, посада, дата останньої звістки, проте відповідь із військкомату була невтішною: «Ваш син... командир танка, старшина зарахований зниклим безвісти у травні 1944 р.». Батько не змірився і

заповів онукам продовжити пошук. Лише в 2015р. донька Ємельяна Тимофійовича змогла знову розпочати пошук, звернувшись до Музею.

Під час перегляду матеріалів науковці досить швидко віднайшли похоронку на зниклого безвісти старшину Є.Т. Воліка, виписану на ім'я його батька в 1949 р. Увагу музейників привернула «Довідка» про воєнну службу сина, яку Т.Т. Волік додав до свого запиту про пошук у 1949 р. Цей документ був виписаний на «Волік М. Т.». З'ясувалося, що потрібно шукати не Ємельяна, а Мелентія... Зіставлення різних документів відновили картину трагічної і героїчної долі цього бійця.

У невеличкому с. Шишківці на Хмельниччині в родині Тимофія Воліка народився хлопчик, якого назвали стародавнім українським ім'ям Мелентій. Батько та мати кликали його Меля, або Ємеля. Так і закріпилися за хлопцем одразу два імені – Мелентій та Ємельян...

Перед війною Мелентій Волік із матір'ю перебралися до Києва, звідки юнак і був призваний на строкову службу до лав Червоної армії, а з 1939 р. остаточно пов'язав своє життя з військом. Батько залишався на Хмельниччині.

Про свою військову службу боець Мелентій Волік розповідав рідним мало. Батько лише знав, що його Ємельян – старшина й командир танка, служить поблизу Львова, тому що на листах вказувалася кодова адреса військової частини: «м. Львів, головпоштамт, поштова скринька № 253/2». Листи від батька, адресовані Ємельяну, передавали Мелентію, адже в танковому підрозділі був лише один військовослужбовець на прізвище Волік.

Німецько-радянська війна перервала зв'язок між рідними. Батько не знав, де саме перебував син після початку ворожого наступу. Хтось із знайомих сповістив, що він начебто заїздив до Києва. Це було останнє повідомлення про сина ...

Рідні так і не дізналися, що Мелентій – заступник політрука, механік-водій танка Т-34 1-го танкового батальйону 8-го танкового полку 8-ї танкової бригади 31-ї армії Калінінського фронту, за героїзм, виявлений у боях на території Ленінградської області у вересні – жовтні 1941 р., був представлений до нагородження орденом Червоної Зірки.

10 липня 1942 р. під час запеклих боїв на території Воронежської області Мелентій Волік загинув. Його поховали на південній околиці с. Височино Землянського району. Сповідання про загибель не надіслали через те, що його батьки перебували на окупованій території.

У березні 1944 р. через кілька місяців після визволення столиці України до Київського міського військкомату надійшов витяг із Наказу Головного управління обліку втрат про виключення зі складу Червоної армії військового комісара важких танків 2-го танкового батальйону 3-ї гвардійської важкої танкової бригади молодшого політрука Мелентія Тимофійовича Воліка. Однак до матері загиблого ці трагічні відомості не дійшли, тому що за місцем проживання її вже не було. У 1943 р. гітлерівці знищили жителів Передмістної Слобідки, де мешкала жінка... У червні 1944 р. документ про загибель М.Т. Воліка було відправлено назад у

Москву, тому що адреси інших родичів, зокрема батька загиблого, в Головному управлінні кадрів не було... Коли після війни старий шукав відомості про сина, то вказав звичне йому ім'я – «Ємельян», а не те, яке значилося в офіційних документах – «Мелентій». Співробітники військкоматів не звернули увагу на ініціали воїна, вказані в довідці.

Подальший пошук виявив, що «Ємельян-Мелентій» Волік має ще й третє ім'я. У списку братської могили с. Землянськ, куди було перенесено прах М.Т. Воліка, офіцер записаний як «Волік Валентин Тимофійович»...

Війна змінює життя будь-кого. Вона може знищити людину і стерти її ім'я, проте не в змозі викреслити її з пам'яті нащадків. Тому від кожного окремого історика, музеолога, архівіста й інших спеціалістів залежить збереження достовірної інформації про минувшину, а в разі навмисного чи випадкового спотворення колишніх подій – негайне виправлення допущених помилок.

З проханням надати всю можливу інформацію про військову службу конкретних воїнів звертаються також ті, хто намагається увічнити подвиги учасників Другої світової війни у друкованих виданнях або місцевих музеях (наприклад, представники сільрад, ветеранських організацій) тощо. У 2015 р. науковці надали інформативні довідки на 31 колишнього військовослужбовця, серед яких – 27 уродженців станції Чоповичі Чоповицького району (нині с. Пристанційне Малинського району Житомирської області).

3.2. Підтвердження факту участі або загибелі воїна у війні

Для отримання державних пільг і компенсацій заявнику або офіційній установі, які безпосередньо займаються наданням певної допомоги, потрібні, як правило, лише свідчення про загибель бійця на війні або підтвердження факту його участі в бойових діях. До переліку таких організацій належать, наприклад, районні Управління Пенсійного фонду, соціального захисту населення тощо. Серед останніх значаться не тільки українські організації, а й представництва інших країн.

У різний спосіб звертаються до співробітників Музею запитувачі, яким необхідна довідка для отримання допомоги. Одні – просто надають особові дані про загиблого, інші – намагаються пояснити причину такого звернення. Наприклад, Василь Никифорович Кисіль написав: «Мій тато Никифор Іванович Кисіль був призваний на війну в 1943 р., а в 1944 р. – загинув. Як нам було тяжко виживати після війни. Нас було четверо дітей. Бабусь і дідусів не було, одна мати. Але ми всі вижили... У наші часи до 9 травня по всій країні дітям загиблих на війні батьків щорічно надають грошову допомогу. Мені вже 73 р., проте за 46 років своєї праці я лише двічі отримав таку допомогу. У райвиконкомі та районному Пенсійному фондї мені сказали, що в них немає жодних доказів загибелі мого батька на фронті. Допоможіть, будь ласка»[12].

У результаті проведеного пошуку було знайдено сповіщення про загибель батька запитувача та встановлено, що червоноармієць Никифор Іванович Кисіль, 1910 р.н., уродженець с. Косаново Ситковецького (нині Немирівського)

району Вінницької області, мобілізований на фронт Ситковецьким РВК Вінницької області, воював у складі 734-го стрілецького полку 233-ї стрілецької дивізії. Загинув у бою 25 вересня 1944 р. Похований у братській могилі «схід, 400 м с. Оградки-нов., 8 км зах. м. Оршово Северинської губернії, Румунія» (так у документі).

Упродовж 2015 р. із такими запитами звернулися 63 адресанти. Для цієї та інших категорій заявників було виготовлено 458 копій похоронок, іменних списків зниклих безвісти військовослужбовців, сторінок алфавітних книг обліку загиблих воїнів, паспортів військових поховань тощо.

На жаль, співробітники Музею не можуть допомогти всім колишнім воїнам, які повернулися з війни живими, або їхнім родичам. «Прошу Вас надати відомості про те, коли і яким військкоматом був призваний до лав Червоної армії мій батько Степан Іванович Гриб. Він був нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За оборону Ленінграда», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною» – це ті медалі, які я в нього бачив», – написав син фронтовика [13]. Після перегляду картотеки наявних у фонді матеріалів з'ясувалося, що Книги призову військкомату, з якого призивався розшукуваний, у Музей на зберігання не передавалися. У такому випадку науковці радять запитувачу звернутися до інших архівів і надають їхні адреси.

Порівняльний аналіз показників за 2007 – 2015 рр. свідчить про значне зменшення звернень до Музею у цьому сегменті. У період 2007 – 2012 рр. найбільша кількість запитів стосувалася саме питань про оформлення пільг родині загиблого, у 2013 й 2014 рр. із заявами такого змісту звернулися менше 17 % , а у 2015 р. – трохи більше 8% (див. табл. 2).

3.3. З'ясування особових даних загиблого військовослужбовця

Усе частіше до співробітників Музею стали звертатися адресанти із проханням віднайти додаткові дані про колишнього воїна або про його родину. Харків'янин О.Г. Гарманов написав у листі (мова оригіналу): «Прошу Вас оказати допомогу в розыске исходных данных на офицера – лейтенанта Попова Андриана Дмитриевича. Случайно обнаружили единственный сохранившийся документ о его судьбе – извещение о его гибели в 1942 г. Знаем, что до войны у него была жена и две дочери (вказано імена. – Авт.). Других сведений нет. ЦАМО РФ справок о фронтовиках не выдает. Интернета у нас нет. В связи с этим надеемся только на Вас» [14]. Додатково запитувач надав ксерокопію сповіщення про загибель лейтенанта А.Д. Попова, яке виписали в 1946 р. співробітники районного військкомату м. Харкова. У документі справді не було інформації ані про військову частину, у якій служив воїн, ані про місце його загибелі.

Науковці не здивувалися такому документу, адже цілком можливо, що через відсутність повної інформації з військової частини або ГУК НКО СРСР загиблий офіцер був узятий на облік у післявоєнний час за додатковими свідченнями (наприклад, родичів або однополчан) й у військкоматі справді не було жодних

інших даних про цього воїна. Залишилося незрозумілим, які саме «вихідні дані» цікавлять запитувача, адже особових справ на військовослужбовців у Музеї немає. Відпрацьовуючи цей запит, співробітники Музею не тільки підтвердили дату смерті офіцера, а й віднайшли додаткові свідчення про загиблого – встановили військову частину, у якій служив лейтенант А.Д. Попов (1181-й сп 356-ї сд 61-ї А ЗФ), а також – місце його загибелі й поховання – с. Нові Дольці Белєвського району Тульської області (Росія).

Часто за додатковою інформацією про загиблого бійця звертаються з метою встановити, чи є цей воїн родичем запитувача. Так, мешканець Київської області написав у листі (мова оригіналу): «В с. Горобиевка на могиле погибшим воинам есть табличка с именем «Чухомец Василий Григорьевич». Возможно, это наш родственник. Прошло много времени, живых свидетелей уже нет, и хочется узнать, кто отец и мать Василия Григорьевича. Наверное, он брат моему отцу. Помогите мне решить этот вопрос» [15]. За цим запитом удалося з'ясувати лише ім'я та по батькові дружини розшукуваного, а відомостей про його батьків не знайшли.

У 2015 р. з такими питаннями до Музею звернулися 10 осіб.

3.4. З'ясування обставин загибелі, установлення місця загибелі або місця поховання воїна

Цей сегмент запитів найбільший серед інших, проте порівняно з минулими роками (2013 – 2014) він зменшився. У 2015 р. з метою пошуку або підтвердження місця поховання загиблих бійців звернулися 248 запитувачів, що становить 32,6 % від усіх запитів.

Опрацювання кожного окремого запиту вимагає індивідуального підходу й застосування різноманітних методів пошуку.

3.4.1. Метод «пошуку за однополчанами»

Для багатьох пошуковців давно відомий антигуманний наказ про правила захоронення у братських могилах та обліку похованих у них воїнів. Нагадаємо, що згідно з Наказом № 133 від 12 липня 1944 р. командира 344-го гвардійського стрілецького полку 119-ї гвардійської стрілецької дивізії, «на могилах, у яких поховано понад 10 осіб, вказувати лише прізвища 4 – 5 із них, додаючи слова «та інші» [16]?! Саме такі та подібні вказівки військового керівництва минулих років призвели до створення значних проблем у пошуку місця упокою загиблих. Нині співробітники Музею намагаються встановити імена тих бійців, яких невинно внесли до списку «та інші», адже всі вони мають право бути названі поіменно, а також гідні того, щоб їм вклонилися нащадки.

Одним із методів пошукової діяльності є порівняльний аналіз матеріалів «відомих» та «невдомих» загиблих бійців з однієї військової частини. Доволі часто саме документи «відомих» стають підставою для підтвердження місця поховання «інших невідомих».

Так, на запит онука полеглого лейтенанта Олексія Андрійовича Тюхи було знайдено сповіщення про загибель його діда, який загинув 18 березня 1943 р. і був похований у с. Дюки Спасо-Дем'янського району Смоленської (нині Калузької) області [17]. Також було з'ясовано, що в 1956 р. військові поховання із вказаного села були перенесені до спільної братської могили с. Лазинки Спасо-Дем'янського району Калузької області (Російська Федерація). У списках цього військового поховання прізвище лейтенанта О.А. Тюхи не значилося. Однак серед воїнів, похованих у с. Лазинки Спасо-Дем'янського району Калузької області, були записані однополчани розшукуваного, які разом із ним загинули й були спочатку поховані у с. Дюки Спасо-Дем'янського району Смоленської області (Російська Федерація), зокрема: старший лейтенант Петро Іванович Попов, молодший лейтенант Михайло Прокопович Ситник та молодший лейтенант Олексій Мануїлович Камишанов.

Саме такі факти стають підставою для ствердження того, що лейтенант Олексій Андрійович Тюха покоїться у братській могилі с. Лазинки Спасо-Дем'янського району Калузької області (Російська Федерація), проте до офіційних списків його прізвище не занесене. Для подальшого вирішення питання увічнення па'мяті полеглого запитувачу радять звернутися до державної адміністрації за місцем знаходження могили.

Проте трапляються випадки, коли цей же метод пошуку «за однополчанами» дає зовсім інші відомості. Так, онук загиблого Савелія Петровича Андрушка звернувся до співробітників музею із проханням підтвердити, що його дід, загиблий, як переказували родичі, приблизно в 1941 – 1942 рр., був похований у с. Круги Вишгородського району [18]. Запитувачу ці дані були необхідні для увічнення імені свого родича на братській могилі вказаного населеного пункту. Проте він не був упевнений у достовірності цієї сімейної інформації.

У результаті пошуку було з'ясовано, що в документах воєнного часу розшукуваний значиться як Савелій Петрович Андрушко. Він воював у складі 989-го стрілецького полку 226-ї стрілецької дивізії. Загинув у бою 3 листопада 1943р. і був похований у братській могилі с. Дмитрівка Димерського (нині Вишгородського) району Київської області. Сповідання про загибель С.П. Андрушка було виписане на ім'я дружини – Аксенії Трохимівни Андрушко. У списках бійців, похованих у с. Дмитрівка, прізвище Савелія Петровича не значиться, проте серед воїнів, записаних в обліковій картці означеного поховання, був однополчанин розшукуваного – Єгор Михайлович Остапенко, який також загинув 3 листопада 1943 р. і був похований разом із С.П. Андрушком. Також пошуковці звернули увагу на те, що у вказаній могилі спочивають 45 невідомих бійців. Усі ці факти стали підтвердженням того, що дідусь запитувача – Савелій Петрович Андрушко – покоїться у братській могилі с. Дмитрівка Вишгородського району Київської області.

3.4.2. Метод «пошуку за прізвищем дружини (родича), на ім'я якої виписане сповіщення про загибель»

Як уже неодноразово згадувалося, документи з обліку загиблих склалися (за різних обставин) з величезною кількістю помилок. Цей факт змушує науковців Музею не тільки досліджувати знайдені матеріали, а й переконуватися в тому, що конкретний документ стосується долі саме розшукуваного ними бійця, а не іншого воїна. Часто пошуковці спираються на додаткову інформацію про родичів загиблого. Так, із проханням відшукати місце поховання воїна до музеологів звернувся онук полеглого червоноармійця Нестора Корнійовича Яремчука [19]. Чоловік надав усю відому йому інформацію – рік і місце народження, яким РВК призивався, ім'я та по батькові дружини – Хими Устимівни. Додатково вказав: «З розповіді батька – дід загинув під час боїв за Бреслау».

Під час пошуку науковці Музею переглянули всі наявні на зберіганні матеріали вказаного запитувачем РВК, однак жодних документів про долю Нестора Корнійовича не знайшли. Проте звернули увагу на те, що у фонді цього військкомату зберігається сповіщення про загибель Нестора Юхимовича Яремчука, того ж самого року народження і з тієї ж місцевості, що і розшукуваний воїн. Деякі відомості, записані у сповіщенні, збігалися з наданою запитувачем інформацією. У результаті науковці з'ясували, що Н.К. Яремчук, 1898 р.н., уродженець с. Коськів Грицівського району, загинув 11 березня 1945 р. і був похований на території м. Бреслау (нині м. Вроцлав, Польща).

3.4.3 Метод «пошуку за військовими та географічними картами»

Племінниця загиблого червоноармійця Петра Ілліча Белікова звернулася до музеологів із проханням з'ясувати, у якому населеному пункті знаходиться могила її дядька [20]. Запитувачка знала дату загибелі бійця, номер військової частини, у якій служив воїн, та навіть область, у якій був захоронений розшукуваний.

У результаті пошуку було встановлено, що П.І. Беліков загинув під час бою 22 жовтня 1943 р. і був похований на віддалі 1 км на північний схід від х. Первомайський Київської області (без зазначення району). Також було з'ясовано, що нині на Київщині зареєстровані три населені пункти зі схожою назвою, проте в період війни на цих територіях бойові дії вели інші військові частини.

Науковці розпочали ретельний аналіз військових і географічних карт, а також адміністративно-територіальних довідників. Віднайшли інформацію про те, що х. Первомайський розташовувався на території нинішнього Миронівського району Київської області й позначався на картах лише до 1950-х рр. Нині цього населеного пункту не існує!

Здавалося, що встановити сучасне місцезнаходження могили П. Белікова неможливо, адже до Музею не передавали документів про перенесення військових поховань із території Миронівського району Київської області. Крім того, невідомо, чи збереглися ці матеріали взагалі. Проте науковці не зупинилися в

пошуках. Зважаючи на встановлений порядок благоустрою військових поховань, згідно з яким упродовж 1950 – 1960-х рр. окремо розташовані та невеликі могили воїнів Другої світової війни переносилися до найближчого великого населеного пункту, співробітники припустили, що, найімовірніше, останки бійців із х. Первомайський були перенесені до с. Ходорів Миронівського району Київської області. Нині в цьому селі є велике братське поховання, до якого і в наш час переносять останки полеглих бійців, знайдених на місцях навколишніх територій, де точилися бої. У списках цього поховання значаться прізвища 1 844 загиблих радянських воїнів. Кількість безіменних бійців невідома.

Хоч пошуковці і не змогли надати вичерпну інформацію про місце поховання П.І. Белікова, проте змогли відшукати місце розташування населеного пункту, де загинув розшукуваний воїн.

За допомогою найрізноманітніших методів пошуку в 2015р. співробітники Музею встановили й підтвердили місця поховання десятків бійців, завдяки чому увічнено імена 37 загиблих воїнів.

4. Програми пошуково-дослідницької діяльності

У Музеї розроблено кілька програм пошуково-дослідницької діяльності, зокрема: «Відновлення родинних зв'язків», «Родина шукає солдата», «Братська могила».

Упродовж 2015 р. за спільною програмою «Відновлення родинних зв'язків» у співпраці зі Службою розшуку Товариства Червоного Хреста України наукові співробітники провели пошук інформації про 156 осіб, зв'язок із якими обірався у воєнні роки.

«Родина шукає солдата» – програма, згідно з якою здійснюється пошук за запитами від рідних загиблого. Серед заявників – брати й сестри, діти, онуки, правнуки, племінники та інші. Загалом у 2015 р. проведено пошук інформації за запитами від рідних про долі 362 полеглих воїнів. У таблиці 6 зібрана інформація про кількість запитувачів за ступенем спорідненості.

Таблиця 6

Ступінь спорідненості із загиблим	2014 р. у %	2015 р. кількість запитів	2015 р. у %
Вдови	0,3	1	0,3
Учасники війни	0,3	–	–
Брати, сестри	4,5	8	2,2
Діти	20,2	80	22,1
Племінники	10,6	36	9,9
Онуки	30,9	105	29,0
Правнуки	7,4	32	8,8

Родичі (непрямі)	25,8	60	16,6
Без зазначення спорідненості		40	11,1
Усього	100%	362	100%

Як і в попередні роки, найбільше листів надходить до Музею від онуків та дітей колишніх воїнів.

За програмою «Родина шукає солдата» у 2015 р. було виявлено інформацію про долю 55 військовослужбовців, про яких раніше родина нічого не знала.

Ще одним проектом дослідницької діяльності Музею є програма «Братська могила», головною метою якої є встановлення та підтвердження місця поховання загиблого воїна (про методи пошуку військових поховань згадувалося у п. 3.4). У рамках цієї програми у 2015 р. було увічнено імена 37 воїнів, загиблих на території України та інших держав.

5. Календар пошуку

Робота із запитамі спонукала дослідників створити на сайті Музею в розділі «Український мартиролог» окрему сторінку – «Повернулися з небуття. Календар пошуку», на якій розповідається про методи пошуку, складнощі, які виникають при дослідженні, та про результат роботи. У 2015 р. ця рубрика наповнилася новими нарисами про полеглих воїнів:

- Бориса Олексійовича Алексеєва – «Брат за брата»
- Миколу Михайловича Ніколаєва – «Диво на Святого Миколая»
- Якова Івановича Щербаня, Миколу Івановича Щербаня, Григорія Івановича Щербаня, Федора Івановича Щербаня, Івана Івановича Щербаня – «Скорботний ужинок війни – брати Щербані»
- Василя Савича Никитюка – «Дорожня карта киянина Никитюка»
- Овсія Ароновича Ігольнікова – «Випробування Доля»
- Мелентія Тимофійовича Волика – «Ємельян-Мелентій-Валентин – три імені і одна Доля»
- Григорія Семеновича Савченка, Гаврила Івановича Сарану, Олександра Івановича Сарану та Пилипа Івановича Сарану – «Українському роду не буде переводу...»
- Володимира Юхимовича Коляду – «Незручна історія...».

Необхідність створення й оприлюднення таких нарисів підтвердили нові листи. Запитувачка Ольга Андреева надіслала на електронну скриньку Музею таке звернення (мова оригіналу): «Нашла на Вашем сайті статтю о розыске захоронения солдата, могила которого оказалась на затопленной территории Каневского водохранилища, и о благополучном розыске его нового места упокоения. Не могли бы Вы и мне помочь с розыском моего деда – Чернобая Дмитрия Тихоновича, место захоронения которого тоже оказалось в зоне затопления. Помогите, пожалуйста, нам разобраться с этой ситуацией» [21].

Після проведення пошукової роботи запитувачці надіслали копію сповіщення про загибель її діда, а також лист з інформацією про те, що Дмитро Тихонович Чернобай воював у складі 185-го окремого саперного батальйону 159-ї сд, загинув 28 серпня 1941 р. й був похований у с. Городище Переяславського району Київської області. У 1968 р. у зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС індивідуальні й братські могили загиблих воїнів із вказаного села перенесли до найближчого населеного пункту – с. Хоцьки того ж району. Проте у списках військового поховання цього села прізвища Д.Т. Чернобая немає. Науковці встановили, що серед полеглих бійців, записаних у списку, значиться його однополчанин – Василь Сергійович Львов, який загинув також 28 серпня 1941 р. й був похований в одній могилі з розшукуваним. Нині у братському похованні с. Хоцьки покояться 315 воїнів, серед яких – 83 невідомі.

Крім того, інформація про перенесення поховань із с. Городище саме в с. Хоцьки підтверджується тим, що у списках останнього захоронення значаться бійці, загиблі в 1943 р., які спочатку були поховані в с. Городище. Установлені факти дають підстави стверджувати, що червоноармієць Дмитро Тихонович Чернобай покоїться в с. Хоцьки, хоч до офіційних списків його прізвище не занесене. Сподіваємося, що Хоцьківська сільська рада, до якої порадили звернутися запитувачці, зробить останній крок у цій справі і вкарбує прізвище червоноармійця Д.Т. Чернобая на меморіальній плиті братського поховання.

Підсумовуючи пошуково-дослідницьку роботу Національного музею історії України Другій світовій війні зі встановлення долі загиблих військовослужбовців та виявлення документів про загибель у 2015р., зазначимо, що численні звернення до Музею з метою отримати конкретну інформацію про учасників подій Другої світової війни вкотре підтверджують актуальність і необхідність проведення пошуково-дослідницької роботи, а також виявляють широкий спектр суб'єктів, зацікавлених у вирішенні проблем у сфері меморіальної політики держави.

Різноманіття запитань та адресний простір запитувачів залишаються практично незмінними. Установлення місця поховання загиблого та можливість викарбувати прізвище полеглого на його могилі – є пріоритетні напрями збереження родинної пам'яті про війну 1939 – 1945 рр. для більшості пересічних громадян. Державні та суспільно-громадські установи, звертаючись до Музею від імені власної структури або за дорученням фізичної особи, здебільшого вирішують питання соціально-фінансової допомоги для населення, організації церемонії перепоховання полеглих та меморіального увічнення прізвищ воїнів.

Можна із впевненістю констатувати, що збереження пам'яті про Другу світову війну та повернення з небуття імен полеглих воїнів нині переходить із царини державно-громадських інституцій до сімейно-родової. Проте варто знову зазначити, що лише обопільні дії всіх суб'єктів суспільно-політичної системи зможуть сприяти справжньому відновленню історичної пам'яті України.

Джерела та література:

1. Національний музей історій України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – НМІУДСВ) – НДВ з питань військових втрат України та історичної пам'яті (далі – НДВ). – Лист-запит № 258/2015р.
2. Там само – Лист-запит № 535/2015р.
3. Там само – Лист-запит № 454/2015р.
4. Там само – Лист-запит № 665/2015р.
5. Там само – Лист-запит № 582/2015р.
6. Там само – Лист-запит № 617/2015р.
7. Там само – Лист-запит № 508/2015р.
8. Там само – Лист-запит № 60/2015р.
9. Там само – Лист-запит № 733/2015р.
10. Там само – Лист-запит № 237/2015р.
11. Там само – Лист-запит № 563/2015р.
12. Там само – Лист-запит № 217/2015р.
13. Там само – Лист-запит « 603/2015р.
14. Там само – Лист-запит № 216/2015р.
15. Там само – Лист-запит « 227/2015р.
16. Музейне досьє – 119 зв сд// НМІУДСВ.
17. НМІУДСВ – НДВ – Лист-запит № 615/2015р.
18. Там само – Лист-запит № 393/2015р.
19. Там само – Лист-запит № 89/2015р.
20. Там само – Лист-запит № 26/2015р.
21. Там само – Лист-запит № 404/2015р.

© *Татьяна ПШЕНИЧНАЯ*

**АНАЛИЗ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ
НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ
ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ ПО УСТАНОВЛЕНИЮ
СУДЕБ ПОГИБШИХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ И ВЫЯВЛЕНИЮ
ДОКУМЕНТОВ О ГИБЕЛИ ЗА 2015 ГОД**

Обобщаются результаты научно-исследовательской деятельности по установлению судеб погибших военнослужащих и обнаружения документов об их гибели в 2015 г. Анализируется поисковая работа научных сотрудников музея, выделяется вопрос о необходимости такой деятельности для современного общества. Рассматриваются направления и методы поисковой работы, которые применяются при исследовании судеб погибших воинов и обнаружения документов о гибели, а также программы гуманитарно-поисковой деятельности, которую проводит музей.

Ключевые слова: историческая память, письмо-запрос, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне.

© *Tetiana PSHENYCHNA*

ANALYSIS OF RESEARCH WORK OF UKRAINE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE IN THE SECOND WORLD WAR INSTALLATION DESTINIES OF THOSE WHO DIED AND DOCUMENTS THE DOWNFALL OF 2015

Since 2007 the Memorial complex received 7 677 letters with request to establish the fate of soldiers who died during World War II.

The historical memory – both familial and social – is formed over the years and centuries, and consists of a kaleidoscope of interconnected events – happy and tragic, controversial and compromise.

The purpose of this article – analysis and synthesis of results of research activities to install the fate of soldiers and revealing documents about their death in 2015 within the historical and sociological study "On the question of the historical memory of the war in Ukraine".

The basis for the study were the letters with request of citizens which came to the museum during 2015. In the proposed scientific exploration not only analyzes the work in search of scientists of the museum, but also singled out the question of the necessity of such for the modern society.

Analysis of search and research practices for 2015 was conducted by quantitative and qualitative indicators given with the description on requests by type, authorship, a means of income, themed issues. Separately considered directions and methods of research work applied in the study of the fate of fallen soldiers and detection instruments of death and Humanitarian retrieval activities which carried out by the museum.

Appeal to researchers under different programs on search of fallen soldiers developed at Memorial complex exhibit a wide range of subjects interested in solving problems in the memorial policy, and confirmed the need for such activities.

Scientists developed special techniques to help search and set back from oblivion the names of many unknown and missing soldiers recover forgotten or distorted chain of events in the history of the period of 1939 – 1945, to keep the social and family memory about the tragic and heroic past of the World War II.

Keywords: *historical memory, a letter of request, The National Museum of the History of Ukraine in the Second World War.*